

Kapela Petra Pavla Glavarja med obnovo

Kranjskem - najznamenitejša je samostanska cerkev v Velesovem - sodi med glavne predstavnike baročne arhitekture v osrednji Sloveniji sredi 18. stoletja. Zajemal je iz beneške tradicije, spretno pa se je znal prilagajati tudi modi, ki je prihajala s cesarskega Dunaja. Prav on bi lahko bil arhitekt, ki je v drugi četrtini 18. stoletja izdelal načrte za grajsko kapelo na Lanšprežu. Doslej se je domnevalo, da je avtor lanšpreškega dvorca ljubljanski arhitekt Lovrenc Prager, osrednja osebnost ljubljanske baročne arhitekture v tretji četrtini 18. stoletja. Poleg slogovne analize je takšno hipotezo opravičevalo tudi dejstvo, da je Lovrenc Prager med letoma 1762 in 1766 po Glavarjevem naročilu načrtoval in zgradil cerkev v Tunjicah, ki sodi s svojo "rimsko usmeritvijo" med naše najodličnejše poznobaročne arhitekture in kaže nekaj zanimivih vzporednic s kapelo na Lanšprežu. Pri obeh stavbah gre za centralni prostor, iz katerega se odpirajo stranske niše, podobno pa sta rešena tudi osvetljava celote z visoko postavljenimi polkrožnimi okni in lociranje zakristije.

Gospostvo Lanšprež

Nikolaj grof Auersperg, ki mu je gospodstvo pripadalo v prvi polovici 18. stoletja, je leta 1756 dvorec izročil svojemu sinu Alojzu Adolfu Auerspergu. Od njega ga je 23. aprila 1766 s celotno posestjo vred, ki je obsegala 88 in 1/4 kmetije, za 25.000 goldinarjev kupil župnik v Komendi Peter Pavel Glavar. Po velikosti je Lanšprež sodil med srednje velika posestva na Kranjskem. Višina kupnine dopušča

možnost, da je bilo gospodstvo zadolženo in je bila njegova realna vrednost večja, a grof Auersperg posestva tudi ni prodal v dobrem stanju in Glavar ga je moral razmeroma veliko obnavljati.

Dvorec je meril 35 m v dolžino in 31 m v širino. Zidan je bil iz kamnja in je imel dve nadstropji. Smrekovo ostrešje je nosilo skodle in nekaj malega opeke. V pritličju je bilo pet sob, štirje obokani prostori, dve obokani vinski kleti, ena zelenjavna in ena splošna. V prvem nadstropju je bilo osem bivalnih sob, tri s stebri, kuhinja in shramba. V drugem nadstropju je bilo pet sob in predsoba. Na podstrešju so bila tla opečnata in so služila delno za žitno kaščo. Nekaj metrov od gradu sta stali dve vinski kleti. Na travniku "per Mosteze" je bil dobrih sedem metrov dolg in blizu pet metrov širok zidan ribnik. Po opisu iz leta 1792 so h gradu pripadali še hlev z več kot štirideset stojišči in gnojiščem, svinjak, šupa za slamo, terilnica, vrtna hiša, vodnjak, grajski vrt in dva kozolca. Zidanice je imel tri: v Steinbergu, Rihpovcu in na Gradišču, čebelnjaka z 200 panji pa dva: na graščinskem vrtu in v četrh ure oddaljenem Primstalu. H

Oltar v kapeli sv. Jožefa na Gradišču z oltarnim nastavkom in kipoma iz lanšpreške kapele

Kapela sv. Jožefa na Gradišču

graščini je sodil tudi mlin ob Temenici. Graščinska dominikalna posest je obsegala predvsem bukove in iglaste gozdove, travnike in vinograde, manj pa je bilo njiv. Lanšpreško posestvo v Glavarjevem času ni služilo za reprezentanco - bilo je velika kmetija, z živinorejo kot glavno gospodarsko dejavnostjo, zidanice pa so bili namenjene bolj zbiranju gornine kot lastni pridelavi. Na tem posestvu je Peter Pavel Glavar živel do svoje smrti 24. januarja 1784. Tri dni pred smrtjo je v oporoki za glavne dediče gosposčine določil revne bolnike; prednost naj bi imeli bolniki iz Komende in podložniki gospodstva Lanšprež. V rokah Glavarjeve ustanove za revne bolnike je posestvo ostalo osemdeset let, potem pa ga je leta 1864 deželna vlada za Kranjsko prodala na dražbi dr. Juliju Wurzbachu pl. Tannenbergu. Posestvo je ostalo v tej rodovini do konca druge svetovne vojne.

Leta 1942, ko je bil dvorec požgan, so v njem živele uršulinke. Tedaj je bil le deloma poškodovan. Leta 1954 pa so neobljudeno poslopje načrtno porušili. Preživela je le grajska kapela, ne pa tudi nekdanja oprema, ki je danes skorajda v celoti uničena. Ohranili so se oltarni nastavek in kipa sv. Ambroža in sv. Avgušlina v kapeli sv. Jožefa na Gradišču, prižnica, ki se danes nahaja v cerkvi sv. Janeza Krstnika na Mirni, v eni bližnjih hiš v okolici Lanšpreža pa

Pogled iz ladje proti svetišču cerkve sv. Janeza Krstnika na Mirni s prižnico iz lanšpreške kapele

je vzdana prvotna kamnita plošča, ki je označevala grob Petra Pavla Glavarja in je po eni različici na njej pisalo: "Ubog, pridite, poglejte / in vsklikajte! / Pod stopnicami molči / Peter Pavel Glavar / Mrtvi veliki / ustanovitelj. Samo / glas angelske trombe / ga bo prebudil v življenje."

Ohranjen kamnit kozolec iz 17. stoletja

Danes predstavlja nekdanje gospodstvo Lanšprež, ki ima dominanten položaj v krajinski podobi, lokacijo s povsem podrti grajsko stavbo, z ne v celoti ohranjeno in obnovljeno kapelo, nekaj gospodarskimi poslopji - izjemen je enojni kamnit kozolec - in ostanki vrtno arhitekturne zasnove. Nekdanjo grajsko kapelo gradu Lanšprež lahko uvrstimo med kvalitetnejše primere baročne arhitekture v Sloveniji, izjemen pomen pa ima ta kapela s sedmimi grobnimi jamami kot spomin na znamenito in zaslužno osebnost in poslednje počivališče Petra Pavla Glavarja.

Blagovna znamka

Peter Pavel Glavar

Grafična podoba čebeljih pridelkov s širšega območja Lanšpreža

Med, ki ga pridelajo čebele na paši na širšem območju Lanšpreža, v neokrnjeni naravi ob rekah Temenici in Mirni, in drugi čebelarški pridelki iz tega območja so zaščiteni in se tržijo pod blagovno znamko "Peter Pavel Glavar".

Komenda in Lanšprež - življenjski postaji Petra Pavla Glavarja

Izdajatelj in založnik: Občina Trebnje / zasnova in realizacija: Studio 5 Mirna / besedilo: Marko Kapus / fotografija: Studio 5 Mirna / risba: Igor Sapač / oblikovanje: Darinka Knapič / tisk: Marginalija / Trebnje, december 2004

Naslovnica: Skica Petra Pavla Glavarja, ki jo je narisal Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein

Peter Pavel Glavar,
Lanšpreški gospod

Portret Petra Pavla Glavarja

Malteški viteški red je zaznamoval Petra Pavla Glavarja – rodil se je 2. maja 1721 – za vse življenje, ne le v Komendi, temveč tudi na Lanšprežu. Bil je nezakonski sin Petra Jakoba barona Testaferrata, komturja redovne postojanke v Komendi. Glavar je imel komendsko redovno posest v zakupu za letnih 3200 goldinarjev od leta 1746 do očetove smrti 1764. leta, potem pa mu je niso hoteli več potrditi. Ivanovci, špitalarji oz. malteški vitezi so bili na Slovenskem veliki zemljiški posestniki, ukvarjali pa so se tudi z dušnim pastirstvom, karitativno dejavnostjo in bolniško pomočjo. V Glavarjevi dediščini v Komendi imajo posebno mesto bolnišnica, knjižnica s 1399 knjigami in šola, v kateri so poleg pisanja, branja, računanja, verouka, nemškega in latinskega jezika poučevali tudi materinščino.

Goldensteinova litografija Petra Pavla Glavarja

Na svoji drugi življenjski postaji, na Lanšprežu, pa se je Peter Pavel Glavar posvetil predvsem kmetijskemu gospodarstvu, zlasti čebelarstvu, in prosvetljevanju ljudi. Pisal je iz praktičnih potreb. S svojimi idejami, podjetnostjo, pragmatizmom in naklonjenostjo do ljudi je močno zaznamoval drugo polovico 18. stoletja na Kranjskem. Pri upravljanju posesti v Komendi in na Lanšprežu so mu dobro uspevale ideje praktičnega razsvetljenstva. Prvi na Slovenskem je začel premišljati o slovenski strokovni knjigi za kmeta. V deželnih mestih so sicer delovale kmetijske družbe, toda za kmeta so storile premalo. Tako je Glavar 1779. leta zaman ponudil ljubljanski družbi slovenski spis o čebelah. Njen kancler grof Dioniz Barbo je rokopis “izgubil” in našel se je šele dve stoletji kasneje, leta 1951, v Državnem arhivu Slovenije. Spis je ostal v rokopisu, tako kot vsa ostala Gla-

Stojišče nakladnih panjev na Lanšprežu

varjeva dela. Pogovor o čebeljih rojih je prvi slovenski gospodarski spis nasploh, s tem pa seveda tudi prvi slovenski čebelarški učbenik. Koliko je v tem Glavarjem spisu poslovenjene Janševe Razprave o rojenju čebel? Janšev delež znaša v primeri z Glavarjevim tretjino vsega rokopisa.

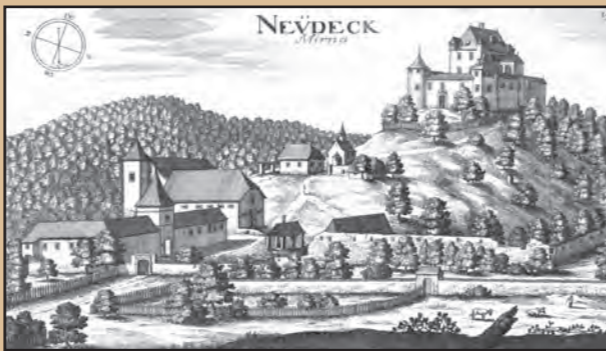
Na Lanšprežu je Peter Pavel Glavar leta 1871 ustanovil prvo čebelarško šolo na Kranjskem, začel pa je ustanavljati tudi vaške čebelarске zadruga. Bil je tudi prvi, ki je začel s prikladnim oz. nakladnim čebelarjenjem, z njim pa za odvzem medu ni bil več potreben pomor čebel. S prikla-danjem kranjičev je širil življenjski prostor čebel, lahko je oddvojil gnezdo od medu in čebele preselil v drug panj, ko jim je pobiral med. Petra Pavla Glavarja smemo po vsem tem upravičeno imenovati očeta umnega čebelarjenja na Kranjskem.

Glavarjev življenjepisec Leopold Podlogar ga je predstavil kot odurnega, debelega obraza in hudega pogleda. Ljudje so se ga bali, dokler ga niso spoznali in sprevideli, da prebiva pod trdo skorjo mehko srce. Zato je Glavar one, ki so se mu strahoma bližali, dobrovoljno ogovarjal: “Gerdo jest gledam, pa imam dobro srce.” Spominja nas na zahodno-evropsko usmerjenega zemljiškega gospoda, ki vse ocenjuje z vidika denarne donosnosti. A kdor je prišel k njemu po pomoč, je bil z njim zelo prijazen in zgovoren, ljudem je brez obresti posojal denar in jim svetoval v gospodarskih vprašanjih. Tistim, ki so se odločili za čebelarjenje, pa je za začetek vedno poklonil prvi roj čebel. Glavarjev najlepši portret, vendar z omiljenim pogledom, je napravil Franz Kurz zum Thurn und Goldenstein.

Grad Lanšprež

Danes že skoraj povsem izginuli stari grad Lanšprež na visokem grebenu pod zaselkom Ažental blizu Češnjevka se v listini prvič posredno omenja leta 1261, ko med spanheimskimi vitezi nastopa *Ulrik pl. Landspreis*. Glede na obliko platoja, kjer je stal, lahko grad uvrstimo med obodne zasnove. Veliki dobrotniki stiške cisterce Landspreisi so izumrli leta 1311, ko je vitez Diepold Stain z gradu Kamen pri Begunjah na turnirju v Kranju ubil zadnjega lanšpreškega

Stojišče nakladnih panjev na Lanšprežu

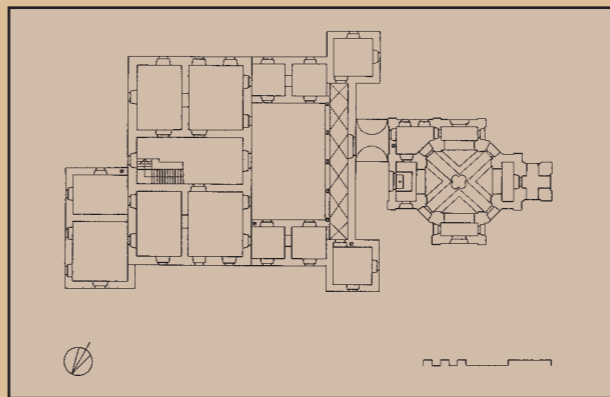
gospoda Balthasarja. Nasledili so jih vitezi Schaerffenbergi s Svibnega. Leta 1367 so dobili grad v last grofje Celjski. Zadnji njegov lastnik Janez pl. Gallenberg je konec 16. stoletja grad opustil in pozidal novega visoko nad potokom Lanšpreščico. Danes so od odročnega starega gradu vidni dva večja platoja, kjer je nekoč stalo grajsko jedro z bergfriedom in palacijem, in ostanki širokega in globokega obrambnega jarka.

Dvorec Lanšprež

Leta 1954 podrti dvorec Lanšprež v Mirnski dolini, na sredi med krajema Trebnje in Mirna, se je postopoma razvil iz renesančnega monolitnega pravokotnega dvorca. Pozidali so ga gospodje Gallenbergi v drugi polovici 16. stoletja. Šlo je za masivno dvonadstropno stavbo. Prostori so bili razvrščeni simetrično na vežo. Stranski fasadi sta bili triosni. Nad glavnim portalom sta bili nameščeni biforni okni. Okna so bila ujeta v preproste nepofilirane okvire. Ti so najbrž nastali šele ob prezidavi dvorca sredi 17. stoletja,

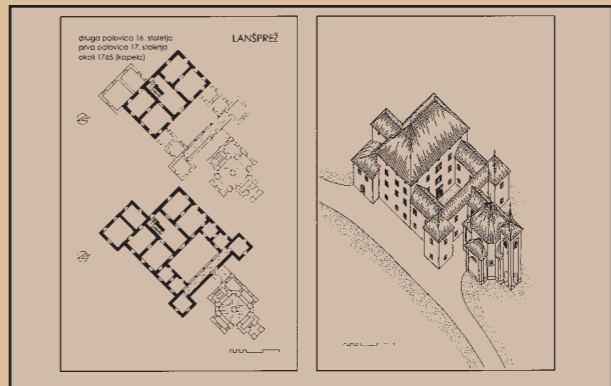

Poskus rekonstrukcije dvorca in kapele. Fasada sever

Poskus rekonstrukcije dvorca in kapele. Tloris pritličja

ko so k prvotni monolitni zasnovi prizidali majhno arkarirano dvorišče, obdano s tremi enonadstropnimi trakti in vogalnima stolpčema. V takšni obliki kaže upodobitev Pavla Ritterja - Vitezovića dvorec leta 1679 v Valvasorjevi Topografiji sodobne vojvodine Kranjske, ko ga je imel v lasti Janez Henrik grof Wazenberg. Kasneje te zasnove, ki je precej podobna tisti, ki jo v nekoliko bolj reprezentativni obliki poznamo z gradu Struga, niso več bistveno spreminjali. V 18. stoletju so prizidali preprosti enonadstropni prizidek k začetni strani prvotnega dvorca, pred glavnim vhodom pa je sočasno s kapelami na bližnjih gradovih Mirna, Rakovnik in Boštanj ob Savi okoli leta 1760 nastala mogočna oktagonalna kapela z zvonikom.

Poskus rekonstrukcije dvorca in kapele. Dvorec v drugi polovici 16. stoletja in v prvi polovici 17. stoletja ter kapela okoli leta 1760

Kapela Petra Pavla Glavarja

Dvorcu iz 17. stoletja so pred glavnim vhodom kot nadomestilo za neko starejšo kapelo, ki jo kaže Vitezovičeva upodobitev, prizidali monumentalno poznobaročno kapelo, ki je s svojo veliko in razgibano stavbno maso skoraj preglasila grajsko stavbo. Kapela se je po porušenju dvorca 1954 ohranila kot edini preostanek nekdanje grajske zasnove. Za razliko od dvorca je kapela bogato razčlenjena in oblikovana. Zasnovana je kot kvadratni prostor s porozanimi vogali, h kateremu se na štirih straneh prislanjajo

Del nekdanje posesti gospodstva Lanšprež

Kapela Petra Pavla Glavarja leta 2004

pravokotni prizidki. Na vhodni strani pa se k stavbi prislanja visok zvonik, krit s čebulasto streho. Notranjščino osvetljujejo segmentna okna na treh straneh osnovnega stavbnega telesa in v kapelah. Prostor je prefinjeno členjen z venčnimi zidci in pilastri, ki nosijo visok kupolast obok. Kapelo so z mostovžem na mogočnem loku povezali z grajsko stavbo. Te sicer niso spreminjali. Edino na začetni strani so prizidali utilitarni prizidek.

Z novo kapelo, ki po likovnem bogastvu prekaša starejšo grajsko arhitekturo, so ustvarili zanimivo longitudinalno kompozicijo, kjer so stavbne mase nanizane zaporedno v eni osi. Kapela, ki je bila sicer zasnovana kot samostojen, kompozicijsko od gradu neodvisen objekt, je bila domiselno vključena v grajsko celoto. Prostorska rešitev lanšpreške kapele v sklopu ljubljanske baročne arhitekture ni nova. Prvič srečamo takšno oktagonalno zasnovo že pri leta 1708 pozidani cerkvi svete Rozalije na grajskem hribu v Ljubljani, nato je ta tip uporabljal Candido Zulliani. Ta tržaški arhitekt, ki je pustil svoja najpomembnejša dela na

